

MATEJ ŠEKLI

ČLENEK MED PRISLOVOM IN VEZNIKOM (NA GRADIVU JEZIKA BRIŽINSKIH SPOMENIKOV)

COBISS: 1.01

V prispevku so obravnavani členki, vezniki in prislovi v vlogi vezniških besed v jeziku Brižinskih spomenikov (zapisani v letih 972–1039), najstarejši časovni različici slovenščine. Odgovarja se na vprašanja, kdaj neka beseda nastopa v vlogi členka, kdaj v vlogi vezniške besede in kdaj postane veznik ter do katerih pomenskih sprememb pri tem prihaja. Natančneje je obravnavana tudi tipologija členkov (na gradivu sodobne knjižne slovenščine). **Ključne besede:** primerjalno jezikoslovje, zgodovinska skladnja, prislov, členek, veznik, slovenščina, Brižinski spomeniki

Particles between adverbs and conjunctions (based on language material from the Freising manuscripts)

This article offers a comprehensive analysis of conjunctive elements (i.e., particles, conjunctions, and adverbs) that appear in the Freising manuscripts (AD 972–1039), the oldest known attestation of Slovenian. It establishes and juxtaposes the performative parameters of particles vs. conjunctives, and also identifies the circumstances (and captures the accompanying semantic restructurings) under which conjunctives assume the syntactic role of proper conjunctions. Particular attention is paid to the systematization of particles (based on language material from contemporary Standard Slovenian).

Keywords: comparative linguistics, historical syntax, adverb, particle, conjunction, Slovenian, Freising manuscripts

1 UVOD

V prispevku so obravnavani členki, vezniki in prislovi v vlogi vezniških besed v jeziku Brižinskih spomenikov (dalje BS), najstarejši časovni različici slovenščine, najverjetneje zapisani v letih 972–1039.¹ V uvodu sta predstavljeni geneza in tipologija členkov kot besedne vrste med prislovom in veznikom. V štirih osrednjih razdelkih so obravnavni členki (v razdelku 2), členki, ki lahko nastopajo tudi kot vezniki (v razdelku 3), (gramatikalizirani) vezniki (v razdelku 4) in prislovi, ki so pomensko oslabei v členke in/ali veznike (v razdelku 5). V sklepu so povzete pomenske spremembe, do katerih je prišlo pri nastanku veznikov oz. vezniških besed.

1.1 Geneza členkov

Gledano diahrono se členek (*particula*) v procesu jezikovnega spreminjanja nahaja med prislovom (*adverbium*) kot besedno vrsto s polnim slovarskim

¹ Povzetek manjšega dela članka (in sicer obravnava členkov in veznikov *i*, *a*, *ni*, *n[ə]*, *da*, *bo*) je objavljen v Šekli 2016a.

(leksikalnim) pomenom na eni strani in veznikom (*coniunctio*) kot besedno vrsto s slovničnim (gramatičnim) pomenom na drugi. Členek namreč navadno nastane iz neke polnopomenske besede, najpogosteje prislova,² in sicer s slabljenjem njenega polnega slovarskega pomena, in se lahko s popolno izgubo slovarskega pomena nadalje spremeni v členico (kot besedotvorni morfem), oblikotvorni členek ali veznik, ki ima samo še slovnični pomen oz. slovnično funkcijo. Posledica pomenskih sprememb (slabljenje slovarskega pomena) so skladenjske spremembe (stavčnočlenska beseda postane nestavčnočlenska), lahko pa tudi glasovne (sprememba naglasnice v breznaglasnico, redukcija prvotne oblike na glasovni ravni) in besednoredne (pojavljanje v wackernaglovskem položaju na drugem mestu v stavku; pojavljanje v položaju pred ali za besedno zvezo, ki jo pomensko modificira) spremembe. To je torej proces postopne gramatikalizacije prislova v veznik, pri tem pa ni nujno, da kot vmesna stopnja nastane tudi členek.³

Gledano sinhrono je členek posledično nepregibna (oblikovni vidik), nepolnopomenska (pomenski vidik)⁴ in nestavčnočlenska (skladenjski vidik) besedna vrsta. Zaradi svojega sicer oslavljenega, a še vedno slovarskega (in z izjemo členic in oblikotvornih členkov ne še slovničnega) pomena lahko pomensko modificira, daje poseben odtenek slovničnim (gramatičnim), slovarskim (leksikalnim) in (so)besedilnim ((kon)tekstualnim) pomenom posamezne oblike, besedne zveze, stavka ali besedila.⁵ Zaradi procesualnosti vseh prikazanih jezikovnih sprememb ista oblika na sinhroni ravni lahko nastopa kot prislov, členek in/ali veznik.⁶

2 Prislov pa je po izvoru spet lahko sklonska oblika imenske ali zaimenske besedne vrste brez predloga (sl. *góri, srédi, blizu, döl, vñ, dóbro, domōv, krížem*) ali z njim (sl. *pokónci, napóti, počási, nōtri, vstrán, vkŭp, nōtar, navzdöl, navzkríž, narōbe, okōli, okrōg, ponóči, podnēvi, znóva, dodōbra/dodōbra, predvčērajšnjim, pojútrišnjem*) kot tudi osebná (sl. *sevēda*) ali neosebna (sl. *gredōč, mižē, skrívši*) glagolska oblika.

3 Jezikovno spreminjanje prislov → (členek →) veznik je vzporedno spreminjanju tipa glagol s polnim slovarskim pomenom (*Brät jě za hišo/góri/tām, na krátko/dóbro/takō*) → glagol z nepolnim (oslavljenim) slovarskim pomenom (*Brät je zdrāv/kováč*) → glagol s slovničnim pomenom (*Brät je prišěl*) (za slednje prim. Šekli 2016b: 690).

4 »[Č]lenki [se] ločijo od prislovov po tem, da se po členkih ne moremo vprašati« (Toporišič 1992: 17).

5 »[Z] njimi [tj. členki] vzpostavljamo zveze s sobesedilom, izražamo pomenske odenke posameznih besed, delov stavka, celih stavkov in povedi ali pa tvorimo skladenjske naklone« (Toporišič 2000: 445).

6 Ali gre pri tem za enakozvočnost (homonimijo) različnih besednih vrst (prislov, členek, veznik) ali za večpomenskost (polisemijo) oz. polifunkcionalnost ene besedne vrste (prislov ali členek v vlogi vezniške besede ipd.), je stvar definicije znotraj posameznega teoretičnega modela in metodološkega pristopa.

1.2 Tipologija členkov⁷

Merilo delitve členkov v pričujočem delu so pomeni, ki jih členek modificira, in sicer, ali gre za pomene znotraj slovnice, slovarja ali besedila. Abstraktnost in predvidljivost pomena na različnih ravneh jezikovnega sistema (sosirjanski *langue*) in njegove rabe v sporazumevanju (sosirjanski *parole*) je vse manjša v smeri glasovje (nepomensko), slovnica (slovnični pomen), slovar (slovarski pomen), besedilo (besedilni pomen). Posledično je na tej relaciji vse manjša tudi stopnja gramatikaliziranosti členkov.

(a) Slovnica na oblikovni in skladenjski ravni izkazuje abstraktne, kategorialne slovnične pomene. Na oblikovni ravni se členice pojavljajo kot (v večini primerov) že vezani besedotvorni morfemi, oblikotvorni členki pa kot še prosti oblikotvorni morfemi (oblikotvorni členki so del glagolskih oblik in glagolsko obliko pomensko modificirajo v glagolskem naklonu, posledično pa tudi stavek v stavčnem naklonu). Na skladenjski ravni členki pomensko modificirajo stavek v smislu trdilnosti (afirmativnosti) oz. nikalnosti (negativnosti) (nikalni členki) in v stavčnem (skladenjskem) naklonu, namreč vprašalnosti (vprašalni členki).

(b) Slovar vsebuje leksikalizirane, konkretizirane slovarske pomene. Členki, ki pomensko modificirajo posamezne besedne zveze (če modificirajo neglagolske besedne zveze) ali celoten stavek (če modificirajo glagol), so stopenjski, merni/količinski (dodajalni, izvzemalni, poudarjalni, zadržkovni, presojevalni) in načinovni (verjetnostni, domnevnostni, gotovostni).

(c) Besedilo izkazuje (so)besedilne pomene, ki so kontekstualizirani slovnični in slovarski pomeni. Členki, ki pomensko modificirajo besedilo, so navezovalni in pastavčni (nikalni, vprašalni, soglašalni, spodbujevalni in nekateri drugi).

2 ČLENKI

Najprej so obravnavani členki z najvišjo stopnjo gramatikalizacije, sledijo pa jim členki, ki modificirajo različne prvine jezika v smeri slovnica, slovar, besedilo.

2.1 Členice

Členice (Breznik 1934: 145–146; Bajec – Kolarič – Rupel [– Šolar] 1956: 250, 254–255) so nekdanji členki, ki so se gramatikalizirali v vezani morfem (v primerjavi z oblikotvornimi členki, ki so se gramatikalizirali v nevezane morfeme, in z vezniki, ki

7 Pričujoča tipologija členkov na primeru sodobne knjižne slovenščine ima za gradivsko osnovo besede, ki so kot členek opredeljene v Snoj 2016, in izhaja iz »druge klasifikacije« členkov v Toporišič 2000 (1976): 445–449, ki je bila aplicirana tudi v SP 2001. Oboje skuša povezati z delitvijo členkov v ruščini (Švedova idr. 1980: 723–731; Lekant idr. 2017: 320–321) in nemščini (Eisenberg idr. 1998: 377–383). Za druge obravnave členkov v slovenščini prim. npr. Smolej 2001; 2003; 2004; 2017; Žele 2014: 12; Agrež 2016; Perko 2016.

so se gramatikalizirali v slovnično besedno vrsto):⁸ (a) nikalne (negativne) členice so nastale iz nikalnih členkov, pojavljajo se kot predpone v sestavljankeh, npr. psl. **ne-* v samostalniških, pridevniških in glagolskih sestavljankeh ter psl. **ni-* v nikalnih zaimkih (prim. 2.3); (b) nedoločne (indefinitne) členice so sorodne z nikalnimi, npr. psl. **ně-* (prim. 2.3); (c) oziralna (relativna) členica je v slovanskih jezikih nastala iz praslovanskega poudarjalnega členka **že* v položaju za oziralnimi (relativnimi) zaimki **j-* (npr. BS *iŕe* (II 90, III 10, 68) = *iŕe* 'kateri, ki') in vprašalnimi (interogativnimi) zaimki **k-* (npr. BS Gpl *choi[ih]ŕe* (II 23–24) = *koi[ih]ŕe* 'katerih');⁹ (č) istostna členica je v slovanskih jezikih nastala iz praslovanskega poudarjalnega členka **de* v položaju za kazalnimi (demonstrativnimi) zaimki **t-* (npr. BS Asg n *toie* (II 106) = *toje* 'prav, ravno to; isto', Npl m *tazie* (II 31) = *tacije* 'prav, ravno taki; enaki'); (d) celostna (totalna) členica, npr. psl. **žbdo* (BS *chifto* (II 80) = *kiždo* 'vsakdo');¹⁰ (e) poljubnostna členica, npr. sln. *kôli/-kôli* (*kdôrkôli*, *kârkôli*; *kjêrkôli*, *kâmorkôli*, *kôdârkôli*; *kâdarkôli*; *kâkorkôli*), *si bôdi/-sibôdi* (*kdôrsibôdi*, *kârsibôdi*; *kjêrsibôdi*, *kâmorsibôdi*, *kôdârsibôdi*; *kâdarsibôdi*; *kâkorsibôdi*); (f) poudarjalna členica (tudi natančneje določevalna), npr. sln. *-ti* (**kakoti* > *kâkti* nar., *kôti* > *kôt*, *kot*; *nîti*, *kâjti*, *ânti* star. in nar., *bâšti* zastar.), *-le* in *le-*, ki poudarja kazalne zaimke in nekatere prislove (*tâle*, *tîstile*, *ônile*; *tûle*, *tâmle*, *ôndile/ôndile*, *sêmle*, *tjâle*; *zdâjle*; *takôle*; *le-tâ*, *le-ôni*; *le-sêm*, *le-tjâ*), *-ka-j* (sln. *tûkaj*, *tâmkaj*, *ondûkaj* zastar., *sêmkaj*, *tjâkaj*, *vânkaj*), *-da* (*rêšda*, *kômajda*, *břžda*, *kajnêda*, *kâjpada*); (g) strukturalne členice, ki (na sinhroni ravni) nimajo pomena, npr. sln. *-j* (*kâj*; *zúnaj*, *znôtraj*; *kdâj*, *sâdâj/zdâj*, *tâdâj*, *včêraj*, *zjûtraj*, *zgôdaj*; *zgóraj*, *spôdaj*, *sprêdaj*, *zâdaj*).

2.2 Oblikotvorni členki

Oblikotvorni členki (rus. формообразующие частицы) so del opisnih slovničnih oblik in imajo oblikotvorni slovnični pomen, npr. sln. *bi* v sedanjem in preteklem pogojnem naklonu (*bi delal*, *bi bil delal*, SP 2001) ter *naj* v opisnem velelnem naklonu (imperativu) (*Naj nas ne čaka*, SP 2001) in opisnem želelnem naklonu (optativu) (*Naj mu bo lahka domača zemlja*, SSKJ2) ali mak. *ke* in blg. *uče* v prihodnjiku. Oblikotvornim členkom so pomensko blizu še nekateri drugi členki, npr. sln. *kâr* (*Kar vstopite*, SSKJ2), spodbujevalni členek (prim. 2.9), ki poudarja velelni naklon v trdilnem stavku, in *nikâr* (*Nikar ne hodi*, Snoj 2016), nikalni členek (prim. 2.3), ki poudarja velelni naklon v nikalnem stavku.

Oblikotvorni členek v jeziku Brižinskih spomenikov bi lahko bil BS *da* (prim. 3), ki se pojavlja v velelnem naklonu za tretjo osebo in v želelnem naklonu za vse osebe, pri čemer meja med namernim odvisnikom na eni strani ter velelnikom in želelnikom na drugi ni povsem jasna.

⁸ Zaslonske (enklitične) členice so **naveski** (nem. Anhängsel).

⁹ V slovenščini so bili prvotni oziralni zaimki **j-* po analogiji zamenjani z vprašalnimi zaimki **k-*, prvotni členek **že* pa se je po rotacizmu, tj. prehodu medsamoglasniškega **ž* v *r*, spremenil v členico *-r* (sln. *kdôr*, *kâr*; *kjêr*, *kâmor*, *kôdâr*; *kâdar*; *kâkor*; *ker*).

¹⁰ Za izvor členice **žbdo* prim. Majer 2012.

2.3 Nikalni členki

Nikalni členki (negativne partikule) (nem. Negationspartikeln, rus. отрицательные частицы) zanikajo besedno zvezo, pred katero stojijo (pred glagolom ves stavek), npr. sln. *ne* (*Oče tega ne ve*, SP 2001), poudarjeno *niti* (*Na nebu ni niti oblaka*, SSKJ2), *ni* zastar. (*Ni malo mu ne zaupa*, SSKJ2). Nikalni členki so (podobno kot vprašalni) lahko tudi pastavčni (prim. 2.9). Prvotno so bili vrsta načinovnih prislovov (modalnih adverbjev) (Dunkel 2014: 233). Iz nikalnih členkov v položaju pred besedo so lahko nastale nikalne členice.¹¹

Psl. **ne* 'ne' > (stcsl. *ne* 'ne'), BS *ne* (I 13, 14, 16, 17, 18, II 1, 3, 5, 24, 68, III 31) = *ne* 'ne' (> sln. *ne*) je bil **nikalni** členek s pomenom **ne*, ki je zanikal tako besedno zvezo (BS *ili vuolu ili ne vuolu* (I 13–14) = *ili volq ili ne volq* 'ali z voljo ali ne z voljo') kot ves stavek (BS *eſe roti, choi[ih]ſe ne pazem* (II 23–24) = *eže roti, koj[ix]že ne pasem* 'kot prisege, ki jih ne varujemo'), in sicer tako faktično kot (preventivno in inhibitivno) prohibitivno.¹²

Iz nikalnega členka **ne* je v položaju pred besedo nastala členica psl. **ne-* 'ne-' > (stcsl. *ne-* 'ne-'), BS *ne-* (I 14–15, 18, II 8–9, 13, 25, 32–33, III 28, 29, 52–53, 53) = *ne-* 'ne-' (> sln. *ne-*) (pred samostalniki: BS **neděl* 'praznik, nedelja' (Gsg *nedela* (I 18) = *neděla*), **nemof* 'bolezen' (Npl [*nemoki*] (II 13) = *ne-mof*), *nauuizt* (II 25) = *nenavist* 'sovražstvo'; pred pridevniki: **nepravdān* 'nepravičen' (Gsg n *nepraudnega* (III 29) = *nepravdněga*, Lsg f *nepraudnei* (I 14–15) = *nepravdněj*, Gpl n *nepraudnih* (III 28) = *nepravdnix*), **Neprijaznin* 'Neprijaznega, hudičev' (Npl n *nepriiaznina* (II 32–33) = *Neprijaznina*, Isg f *nepriiazninu* (II 8–9) = *Neprijazninu*), *nezramen* (III 52–53) = *nesramən* 'brez sramote', *neztiden* (III 53) = *nestidān* 'brez sramu'; pred glagoli: **vz-nenavidēti* 'zasovražiti' (3pl aor. *uznenauvideffe* (II 33–34) = *vznenaviděše*)). Nikalni predponi **ne-* je sorodna nedoločna predpona psl. **ně-* 'ne-' (> stcsl. *ně-* 'ne-', sln. *ne-*), s pomočjo katere so iz vprašalnih sestavljeni (samostalniški, pridevniški, prislovni) nedoločni zaimki, ki pa v jeziku Brižinskih spomenikov ni izpričana.

Psl. **ni* 'niti' > (stcsl. *ni* 'niti'), BS *ni* (I 18, II 5, 69) = *ni* 'niti' (> sln. *ni*)¹³ je zelo verjetno bil **poudarjalni nikalni** členek (emfatična negativna partikula) s pomenom **res ne, niti* ob glagolu, zanikanem z nikalnim členkom *ne*, torej v

11 Za pojem nikalni členek se v slovenskem jezikoslovju pojavljata *nikalnica* (Bajec – Kolarič – Rupel [– Šolar] 1956: 262, 296; Toporišič 1992: 146) in *nikalni členek* (Toporišič 1992: 146). Za pojem *nikalna členica* so uporabljata npr. tudi termina *nikalna predpona* (negativni prefiks) in *odvzemalna predpona* (privativni prefiks). Slednji je prevod nem. *privatives Präfix* (Dunkel 2014: 223). Za poimenovanje sln. *ne-* se v slovenskem jezikoslovju pojavljajo strokovni izrazi kot *predpona zanikanja* (Toporišič 1992: 146), *predpona* (Snoj 2016: 464), *nikalnica* (Bajec – Kolarič – Rupel [– Šolar] 1956: 262; Toporišič 1992: 146) in *nikalna členica* (Toporišič 1992: 146).

12 Praindoevropsčina je verjetno razlikovala med dvema tipoma nikalnih načinovnih prislovov, poznejših nikalnih členkov, in sicer sta to bila faktični **né* 'ne' (zanikanje dejstva) ter preventivni (ob aoristu s pomenom 'ne začenjaj ...') in inhibitivni (ob prezentu s pomenom 'nehaj ...') prohibitivni **mē* 'ne' (prepoved) (Dunkel 2014: 233). V praslovanščini se je v obeh funkcijah posplošil faktični **né*.

13 Prvotno **ni* je bilo pozneje v slovenščini okrepjeno s poudarjalno členico **ti* v **niti* > sln. *niti*.

skladenjskih zgradbah psl. **ne ... ni* 'ne ... niti' > (stcsl. *ne ... ni* 'ne ... niti'), BS *ne ... ni* (I 18, II 5, 69) = *ne ... ni* 'ne ... niti'. Če se je pojavljal pred edino besedno zvezo iste vrste (BS *ne mofem nikīfe liza ni ucriti nicacofe ubegati* (II 68–71) = *ne možem nikimže lica ni ukriti, nikakože ubēgati* 'ne moremo pred nikomer lica res ne / niti skriti, nikakor ubežati'), je izražal poudarjeno zanikanje besedne zveze, pred katero je stal (*ni ukriti*). Če se je pojavljal pred neprvo besedno zvezo iste vrste (BS *ili efe iezem ne zpažal nedela ni zueta vucera ni mega pošta i inoga mnogoga* (I 17–19) = *ili eže jesam ne spasal nedēla ni svēta večera ni mēga posta i inoga mnogoga* 'ali ker nisem spoštoval praznika niti svetega večera niti svojega posta in drugega mnovega'; *starosti ne prigemlioki nikoligefe petfali ne imugi ni řlzna teleze imoki* (II 3–6) = *starosti ne prijemlōti, nikoliježe pečali ne imy ni řlzna tēlese imōti* 'starosti ne prijemajoč, nikoli skrbi ne imajoč niti solznega telesa imajoč'), je izražal **poudarjeno nikalno vezalno** (emfatično negativno kopulativno), tj. **stopnjevalno** (gradacijsko) pomensko razmerje med predhodno in besedno zvezo, pred katero je stal (*nedēla ni svēta večera ni mēga posta, pečali ... ni řlzna tēlese*).

Iz nikalnega členka **ni* je nastala nikalna členica **psl. *ni-** 'ni-' (> stcsl. *ni-* 'ni-'), BS *ni* = **ni-** 'ni-' (> sln. *ni-*), s pomočjo katere in (izbirno tudi) členka **že* so iz vprašalnih sestavljeni (samostalniški, pridevniški, prislovni) nikalni zaimki, od katerih so v jeziku Brižinskih spomenikov izpričani naslednji: samostalniški s podspolom človeško (BS **nikijže* 'nihče', Isg m *nikīfe* (II 69) = *nikimže*), samostalniški s podspolom nečloveško (BS *nizce* (II 26) = *ničže* 'nič'), časovni s pomenom trenutek oz. obdobje (BS *nikoligefe* (II 4) = *nikoliježe* 'nikoli'), načinovni (BS *nicacofe* (II 70) = *nikakože* 'nikakor').

2.4 Vprašalni členki

Vprašalni členki (interogativne partikule) (nem. Fragepartikel, rus. вопросительные частицы) se pojavljajo v odločevalnih vprašalnih stavkih oz. *da/-ne*-vprašanjih, značilne so torej za vprašalni stavčni (skladenjski) naklon, npr. sln. *ali* (*Ali ga ne poznaš?*, SSKJ2), a knj. pog. (*A misliš, da si doma?*, SSKJ2), li zastar. (*Je li težko?*, SSKJ2), jēli zastar. (*Jeli kdo verjame?*, SSKJ2), poudarjeno *mar* (*Mar tega res niste vedeli?*, *Si mar moj šef?*, SP 2001). Vprašalni členki so (podobno kot nikalni) lahko tudi pastavčni (prim. 2.9).

Vprašalni členek **psl. *li** > (stcsl. *li* 'ali, li'), BS *li* (II 82) = **li** 'ali, li' (> sln. *li*) se je pojavljal za prvo polnopomensko besedo v stavku (stcsl. *ne azъ li vasъ dъva na desęte izbъraxъ* (Jn 6,70) 'Ali vas nisem jaz izbral dvanajst?'). V jeziku Brižinskih spomenikov je vprašalni členek *li* izpričan samo v zloženem vezniku BS *libo ... libo li si* (prim. 4).

2.5 Stopenjski členki

Stopenjski členki (gradacijske partikule) (nem. Gradpartikel, rus. частицы, характеризующие признак (действие или состояние) по его протеканию во

времени, po polnоте или неполноте осуществления, по результативности или нерезультативности) so v nekaterih primerih nastali iz mernih/količinskih prislovov (*adverbia quantitatis*) in izražajo stopnjo, obdobjskost (faznost) glagolskega dogajanja, tj. dejanja in stanja, npr. sln. *šĕ, žĕ, šelĕ, (ne) vĕč*. Našteti členki izražajo: *šĕ* istodobnost glede na glagolsko dogajanje navadno ob nedovršenem glagolu (*Zgodaj je, vsi še spijo*, SSKJ2) in preddobnost glede na glagolsko dogajanje navadno ob dovršenem glagolu (*To še pride; Nisem še zdrav*, SSKJ2), *žĕ* začetek glagolskega dogajanja prej, kot se pričakuje (*Mi smo že začeli*, SSKJ2), *šelĕ* začetek glagolskega dogajanja pozneje, kot se pričakuje (*Šele danes mi je to povedal*, SSKJ2), (*ne*) *vĕč* konec glagolskega dogajanja (*Ne čakajte več, pojdite*, SSKJ2).

V jeziku Brižinskih spomenikov sta izpričana stopenjska členka **psl.** **ešĕe* 'še' > (stcsl. *ješte* 'še'), BS *efte* (II 41) = *ešĕe* 'tudi, še' (> nar. sln. *eščĕ, ščĕ*, knj. sln. *šĕ*)¹⁴ (BS *tige fe mofem i mui efte buiti* (II 41–42) = *tije že mozem i my ešĕe byti* 'Prav taki pa moremo tudi mi še biti') in **psl.** **juže* (sklop iz **ju* 'že' in *že* 'pa') ≥ **uže* 'že' > (stcsl. *juže, uže* 'že'), BS *vfe* (I 27) = *uže* 'že' (> nar. sln. *uže, vže, vre*, knj. sln. *žĕ*) (BS *bofe, ti pride ze nebeze, vfe ze da vmoku za vuiz narod* (I 27–28) = *Bože, ti pride s(ə) nebesa, uže se da v mōkq za vas narod* 'Bog, ti si prišel z nebes, že si se dal v trpljenje za ves rod').

2.6 Merni/količinski členki

Pogojno imenovani merni/količinski členki so pomensko podobni stopenjskim členkom, saj gre za skupino členkov, ki (posredno) tudi izraža neke vrste mero/količino. Vsi ti členki modificirajo besedne zveze, in sicer tako neglagolske kot glagolske. Pri mlajših, etimološko prozornih tovrstnih prislovnih in členkih so opazni pridevniški oz. zaimkovni koreni, ki izražajo mero/količino, npr. sln. *sam-*, *cel-*, *vs-*, *velik-*, *mal-*.

Skupini protipomenskih (antonimnih) členkov so **dodajalni** členki s pomenom 'tudi; pri tem, poleg tega, prav tako, vključno', npr. sln. *tūdi* (*Tudi nam se je to zgodilo, Poškodoval si je tudi nogo, Jezi se in tudi kolne včasih*, SSKJ2), in **izvzemalni** členki s pomenom 'le, samo, edino' (rus. выделятельно-ограничительные частицы), npr. sln. *lĕ* (*Na obisku so bili le eno uro*, SP 2001), *samō* (*Zanj je pomembno samo delo*, SSKJ2), *vsāj* (*Vsaj eden se me je spomnil*, SSKJ2).

Splošno **poudarjalni** (tudi poudarni) členki (nem. Intensivpartikeln, Fokuspartikeln, rus. усилительно-подчеркивающие частицы) so npr. sln. *prāv* (*Prav vsi so prišli*, SP 2001) in *rāvno* (*Ravno ona je morala to slišati*, SP 2001), ki se pojavljata pred besedno zvezo, ki jo pomensko modificirata, ter *pa* (*Kdo pa pri-*

14 Prvotno **ešĕe* > nar. sln. *eščĕ* je bilo v večjem delu slovenščine spremenjeno po glasovnih spremembah, in sicer aferezi (nar. sln. *ščĕ*) in poenostavitvi soglasniškega sklopa *šč* > *š* (nar. in knj. sln. *šĕ*).

haja?, po SP 2001), ki se pojavlja za besedno zvezo, ki jo pomensko modificira. Tudi dodajalni in izvzemalni členki so lahko intepretirani kot poudarjalni, npr. sln. *tûdi* (sln. *Potem so odnehali tudi najbolj trmasti*, SP 2001), in sicer dodajalno poudarjalni s pomenom 'celo', npr. sln. *celô* (*Prodali so celo hišo*, SP 2001, poudarjeno 'tudi hišo'), in izvzemalno poudarjalni s pomenom 'predvsem, zlasti, posebej, posebno', npr. sln. *predvsēm* (*Predvsem je treba poudariti njegovo razgledanost*, SSKJ2), *zlâsti* (*Za ta šport se odločajo zlasti fantje*, SP 2001), *posêbej* in *posêbno* (*Posebno njemu je bil zelo blizu*, SSKJ2).

Izvzemalno poudarjalnim členkom so pomensko podobni **zadržkovni** členki, npr. sln. *sāj* (*Saj je bilo veselo, vendar ne za vse*, SP 2001), *kvêčjemu* (*Ta knjiga je razumljiva kvečjemu za strokovnjaka*, SSKJ2). V to skupino gredo še **presojevalni** členki s pomeni kot 'skoraj, domala, do malega' (precejšnje približevanje določeni polni meri, stopnji), npr. sln. *skōraj* (*Njegova koža je skoraj črna*, SSKJ2), *domâla* 'skoraj' (*Domala vse je uničeno*, SP 2001), *cîrka* neknoj. pog. 'približno, okoli, okrog' (*znižati stroške za cirka dvajset odstotkov*, SP 2001), *itak* 'tako in tako' (*Toča je uničila že itak revne posevke; Ostani še, vlak si itak zamudil*, SSKJ2).

Od vseh teh členkov je v jeziku Brižinskih spomenikov izpričan **psl.** **že* > (stcsl. *že* 'prav, ravno; pa'), BS *fe* (II 41) = *že* 'prav, ravno; pa', ki se pojavlja kot **poudarjalni** članek s prvotnim pomenom *'prav, ravno; pa' (BS *tige fe mofem i mui efte buiti* (II 41–42) = *tije že možem i my ešče byti* '(prav/ravno) enaki (pa) moremo tudi mi še biti'), s poudarjanjem besedne zveze (v stavku) v nasprotju s predhodno besedno zvezo (v predhodnem stavku) izraža **protivno** (adversativno) pomensko razmerje med stavkoma *'pa' (BS *da mi ie na zem zuete beuši, iti fe na on zuet, paki fe uztati na zodni den* (I 8–9) = *da mi je, na sem svěť bēvši, iti že na on svěť, paki že vztati na sōdni dān* 'da mi je, potem ko sem bil na tem svetu, iti pa na oni svet, spet pa vstati na sodni dan').¹⁵

2.7 Načinovni členki

Načinovni členki (modalne partikule) (nem. Modalpartikeln, rus. модальные частицы) so nastali iz načinovnih prislovov (*adverbia modi*). Pomensko modificirajo glagolsko besedno zvezo. To so **verjetnostni** členki, npr. sln. *mordā/môrda* (*Zvečer se morda vidiva*, SSKJ2), *nājbrž/nâjbrž* (*Pes je najbrž lačen*, SP 2001), *morebīti* (*Morebiti nam bo le uspelo*, SP 2001), *nemâra* star. (*Star je nemara petdeset let*, SSKJ2), **domnevnostni** členki, npr. sln. *bajê* (*Baje so zelo bogati*, SSKJ2) in *bōjda* star. (*Grad je bojda sezidal neki plemič*, SSKJ2), *mendā/mēnda* (*Nocoj se menda že vrnejo*, SP 2001), *kāli* zastar. (*Resnica bo kali ta, da ni več živ*, SSKJ2), in **(ne)gotovostni** členki ali prislovi, npr. sln. *sevêda* (*Z njegovim*

¹⁵ V prvem primeru ima *že* poudarjalni pomen, poudarja istostni zaimek *tije* 'isti, enaki'. V drugem primeru oba *že* postavljata stavke v nasprotje, pri čemer drugi članek lahko tudi samo poudarja prislov *paki* 'spet'.

mnenjem se seveda ni mogoče strinjati, SSKJ2) in *vəndar* (*To je vendar preveč*, SP 2001) za izražanje gotovosti ter *bōgve* (*Bogve ali še živi*; *Ženejo jih bogve kam*, SSKJ2) za izražanje negotovosti.¹⁶

2.8 Navezovalni členki

Navezovalni členki (za razliko od stopenjskih, mernih/količinskih in načinovnih, ki pomensko modificirajo besedno zvezo ali celoten stavek) pomensko modificirajo besedilo, večje od enega stavka. Členki s pomenom 'torej' se navezujejo na prej povedano (nanašanje nazaj, anafora) in s tem povezujejo vsebino več stavkov, npr. sln. *tōrej* (*Taka je torej ta stvar*, SSKJ2), *nāmreč* (*Posestvo je bilo brez dolga, brez vknjiženega namreč*, SSKJ2). Lahko poudarjajo **pojasnjevalno** (eksplikativno) pomensko razmerje med stavkoma (sln. *Pozni smo, torej moramo pohiteti*; *Vsi so vznemirjeni, zdaj gre namreč za pomembne stvari*, SP 2001).

V jeziku Brižinskih spomenikov je izpričan členek **psl.** **bo* > (stcs. *bo* 'namreč'), BS *bo* (II 44) = **bo** 'namreč'¹⁷ (BS *eccę tage dela nafnem delati, iafę oni delafe, oni bo lafna natrovuechu* (II 42–45) = *ęte taje dęla načnem dęlati, jaže oni dęlašę, oni bo lačna natrovęxę* 'če enaka dela začnemo delati, ki so jih oni delali, oni so namreč lačnega nahranili').

2.9 Pastavčni členki

Pastavčni členki (nem. Gesprächspartikeln, rus. частицы, утверждающие или отрицающие реплики) niso del stavka, temveč so samostojni **členkovni pastavki** (Toporišič 2000: 488–489), saj se pojavljajo samostojno, pred ali za stavkom. V tem se bistveno ločijo od ostalih členkov. Pastavčni so nekateri **nikalni** členki (prim. 2.3), npr. sln. *ně* (*Si ti poklical?* – *Ne*, SSKJ2), poudarjeno *nāk* (*Nak, to pa ne gre*, SSKJ2), prim. tudi *ali ně* (*To je tvoj mož, ali ne?*, SSKJ2), *ně li* (*Govorite o veselici, ne li?*, SSKJ2), in **vprašalni** členki (prim. 2.4), npr. sln. *kajně* (*Saj pojdeš z menoj, kajne?*, SSKJ2), poudarjeno *kajněda* (*Saj greš z nami, kajneda?*, SSKJ2), *kāj* (*Sedaj si zadovoljen, kaj?*, Toporišič 2000: 445), *kāli* 'ali ne' zastar. (*Menda spiš, kali?*, SSKJ2). Za razliko od nepastavčnih nikalnih in vprašalnih členkov so vedno naglašeni. Nikalnim so protipomenski **soglašalni** členki, npr. sln. *dā* (*Si pripravljen?* – *Da*, SSKJ2), *jā* knj. pog. (*Je to vaš sin?* – *Ja*; *Ja, tako je bilo*, SSKJ2), *āmen* (*Reši nas hudega, amen*, SSKJ2). V to skupino gredo še **spodbujevalni** členki, ki pa se

16 Načinovni prislov in »nepravi« verjetnostni členek je npr. sln. *mogōče* (*Tega ni mogoče_{adv.} brati* : *Mogoče_{part.} to že veste*, SP 2001), načinovni prislovi ali načinovni prislovni zaimki in »nepravi« gotovostni členki pa so npr. *vsekākōr/vsěkākōr* (*To je vsekākōr_{pron.adv.} treba povedati* : *To je vsekākōr_{part.} slabo*, SP 2001), *ręs* (*To ni res_{adv.}* : *Ali mi boš res_{part.} napravil to uslugo*, SP 2001), *resničō* (*resničō_{adv.} se veseliti* : *Pokrajina je resničō_{part.} lepa*, SP 2001), *gotōvo* (*Glas mu je zvenel gotōvo_{adv.}* in *mirno* : *To bo gotōvo_{part.} držalo*, SP 2001). Členki *sevęda*, *vsekākōr/vsěkākōr*, *ręs*, *resničō*, *gotōvo* so v Toporišič 2000: 449 in SP 2001 opredeljeni kot soglašalni, členek *vəndar* kot poudarni.

17 V strokovni literaturi se pojavlja tudi drugačna interpretacija, in sicer pomen 'zakaj, kajti' (BS 2004: 132).

funkcijsko že približujejo medmetom, npr. sln. *nō* (*No, reci kaj*, SSKJ2), *nū* zastar. (*Nu, pomagaj ji*, SSKJ2).¹⁸ Razlika med čustovanjskimi členki in razpoloženjskimi medmeti namreč ni vedno enoznačna, npr. sln. *hvala*, ki izraža hvaležnost (*Kako se imate? – Hvala, dobro!*, SSKJ2), in sln. *ajā*, ki uvaja domislek (*Aja, zdaj sem se spomnil*, SSKJ2). Pastavčno je rabljen tudi členek sln. *čēš*, ki uvaja subjektivno podani govor ali misel (*Držal se je samozavestno, češ, jaz se ne bojim nikogar*, SSKJ2).

3 ČLENKI IN VEZNIKI

V najstarejših slovanskih jezikovnih spomenikih, npr. v stari cerkveni slovanščini (klasično ciril-metodovsko obdobje 863–885) (dalje stcsl.) pa tudi v jeziku Brižinskih spomenikov, kot tudi v drugih starih indoevropskih jezikih jasne razlike med členki in vezniki še ni bilo (Haburgajev 1986: 234–235; Babič 2003: 230–231; Dunkel 2014: 221–228). Med besedami v členkovni ali vezniški rabi je mogoče razlikovati na osnovni skladenjskega merila, in sicer besednega reda. Beseda v vlogi členka se je pojavljala za prvo polnopomensko besedo v stavku ali (predvsem nikalni in dodajalni členki) pred polnopomensko besedno zvezo, na katero se je nanašala, beseda v vlogi veznika pa se je pojavljala na začetku stavka oz. med besednima zvezama, ki ju je povezovala. Sledi prikaz tovrstnih besed v jeziku Brižinskih spomenikov.

Psl. **i* > (stcsl. *i* ‘tudi, celo; in’), BS *i* ‘tudi, celo; in’¹⁹ je bil prvotno verjetno **dodajalni** členek s prvotnim pomenom *‘pri tem, poleg tega, tudi’ (BS *tige fe mofem i mui efte buiti* (II 41–42) = *tije že možem i my ešče byti* ‘prav taki pa moremo tudi mi še biti’; *i tebe, bofi rabe, choku biti izpovueden uzeh moiħ greħ* (I 7–8) = *i tebē, božji rabe, xořo biti izpovēdan vsēħ mojiħ grēħ* ‘tudi tebi, božji služabnik, hočem biti izpovedan vseh mojih grehov’; *da i zinouue bofi narefem ze* (II 16–17) = *da i sinove božji narečem se* ‘da se tudi sinovi božji imenujemo’) in dodajalno **poudarjalni** členek s pomenom *‘celo’ (morda BS *i gezm, bratria, bozuuvani i bbgeni* (II 66–68) = *i jes(ə)m, bratrija, pozvani i p[fo]b[ě]jeni* ‘in smo, bratje, poklicani, celo spodbujeni/prisiljeni’), ki izraža **vezalno** (kopulativno) pomensko razmerje med besednimi zvezami (BS *tebe izpovuēde vuez moi greħ i zuetemu crežtu i zuetei marii i zuetemu michaelu i uuizem crilatcem bofiem i zuetemu petru i uzem zelom bofiem i uzem muřenicom bofiem i uzem vuer-nicom bofiem i uzem devuam praudnim i uzē praudnim* (I 2–7) = *tebē izpovēdē vās moj grēħ i svētēmu křstu i svētěj Mariji i svētēmu Mixělu i vsēm krilatcem božjem i svētēmu Petru i vsēm s(a)lom božjem i vsēm mōčēnikom božjem i vsēm vērnikom božjem i vsēm dēvam pravdnim i vsēm pravdnim* ‘tebi izpovem ves moj greħ i svetemu križu in sveti Mariji in svetem Mihaelu in vsem krilatcem

18 Tudi drugi členki so lahko rabljeni pastavčno, npr. domevnostni (*Dobite tudi vi obisk? – Morda*, Toporišič 2000: 489).

19 Prvotno **i* je bilo pozneje v slovenščini okrepljeno s poudarjalno členico **no* v **ino* > stcsl. *ino* ‘ampak’, sln. 14. st. *ino*, 16. st. *inu*, sodobno knj. *in*.

božjim in svetemu Petru in vsem slom božjim in vsem mučencem božjim in vsem vernikom božjim in vsem devicam pravični in vsem pravičnim'; *eſe protiu bogu i protiu memu creztu* (I 19–20) = *eže protiv bogu i protiv měmu křstu* 'kar je proti bogu in mojemu krstu'; *tebe ze mil tuoriv od zih poštenih greh i od ineh mnozeh* (I 21–22) = *tebě se mil tvořo ot six poštenix grěx i od iněx mnozěx* 'tebe milosti prosim za te našte grehe in za druge mnoge'; *teh ze tebe miltuoriv i zuetei marii v vzem zvetim* (I 23–24) = *těx se tebě mil tvořo i světěj Mariji i všem světim* 'za té te milosti prosim in sveto Marijo in vse svete'; *miloztivui boſe, tebe poronfo me telo i mo duſu i moia zlovueza i me delo i mo vuoliu i mo vueru i moi fivuo* (I 29–31) = *milostivi bože, tebě poročo mě tělo i mo dušo i moja slovesa i mě dělo i mo volo i mo věro i moj život* 'milostljivi bog, tebi bom izročil moje telo in mojo dušo in moje besede in moje delo in moja voljo in moja vero in moje življenje') in stavki (BS *pongese bih na zi zvuet vuuraken i bih criſken* (I 12–13) = *poňeže bix na si svět [u]vraſen i bix křščen* 'potem ko sem bil na ta svet poslan in sem bil krščen'; *nebo ie tepechu metlami i, prinizſe ogni, petſachv i metſi tnachu i po lezv vuefachu i felezni cliuſi ge raztrgachu* (II 98–103) = *nebo je tepěxo metlami i, prináše ogni, pečaxo i meči tnaxo i po lěsu věšaxo i želězni kluč i je raztygaxo* 'ker so jih topli z metlami in, potem ko so jih prinesli k ognju, pekli in z meči sekali in po lesu obešali in z železnimi kljukami so jih raztrgali'; *da bim ciſto iz pouued ztuoril i odpuztic ot boga priel* (III 22–24) = *da bim čisto izpověd stvoril i otpustak od boga přijel* 'da bi čisto izpoved storil in odpustek od boga prejel'). Pojavlja se tudi v dvodelnem vezalnem prirednem vezniku BS *i ... i* 'tako ... kot (tudi)' (BS *i vuenſih i minſih* (I 23) = *i věſjix i mǎňšix* 'tako večjih kot (tudi) manjših').

Psl. *a > (stcsl. *a* 'in; a, pa, toda, vendar'), BS *a* (II 34, 103) = *a* 'in; a, pa, toda, vendar' je prvotno verjetno (podobno kot **i*) bil **dodajalni** členek s pomenom **'tudi'* in je lahko poudarjal **vezalno** pomensko razmerje **'in'*, ob stavkih z nasprotujočima si pomenoma pa tudi **protivno** (adversativno) pomensko razmerje (BS *preiſe naſſi zefztoco ſtradacho* [...] *a to bac mui ninge* [...] *toie moſim ztoriti* (II 97–98, 103–107) = *prějše naši žestoko ſtradaxo* [...] *a to pak my nině* [...] *toje možem storiti* 'prejšnji naši so hudo trpeli [...] in to pa mi zdaj [...] isto moremo storiti'; *tere nepriiaznina uznenauvi deſſe a boſi uzliubiſe* (II 32–34) = *tere [děla] Neprijaznina vznenaviděše, a božj[a] vzľubiše* 'ter dela Neprijaznega so zasovražili, a božja vzljubili'). V prvem primeru si nasprotujeta osebka (*prejšje naši* : *my*), v drugem pa povedka (*vznenaviděše* : *vzľubiše*).

Psl. *nъ > (stcsl. *nъ* 'a, toda, temveč, ampak'), BS *n[a]* 'pa, saj, vendar' se kot **navezovalni** členek pojavlja na drugem mestu v stavku znotraj samostalniške besedne zveze, na katero se nanaša, in poudarja **protivno** pomensko razmerje do prej povedanega, in sicer v BS II 83–88 (BS *naſ gozbod* [...] *to n bozzledine balouvaniſe pozled ge pozſtavv* (II 89–93) = *naš gospod* [...] *to n[a] poſlěd(a)ně balovanje poſlěd je poſtav[il]* 'naš gospod to pa poslednje zdravljenje je naposled postavil'). Besedilno funkcijsko gledano je bliže členu (pojavlja se v wackernaglovskem

položaju) kot vezniku in je sopomensko členku psl. *že > stcsl. že, BS že. V stari cerkveni slovanščini nastopa tudi kot protivni veznik.

Psl. *da > (stcsl. *da* 'da'), BS *da* 'da' nima enotne etimološke razlage,²⁰ zaradi česar je težko določiti, katera njegova funkcija je prvotna in katere so drugotne. Kot **oblikotvorni** členek (prim. 2.2) se pojavlja v velelnih (imperativnih) stavkih s povednim/velelnim naklonom (BS *da c tomu dini zinzi muzlite* (II 83–84) = *da k tomu d(ə) ni, sinci, myslite* 'da na tisti dan, sinki, mislite') in v želelnih (deziderativnih) stavkih s pogojnim naklonom (BS *da bim na zem zuete tacoga grecha pocazen vzel* (I 25) = *da bim na sem světē takoga grēxa pokazan vzel* 'da bi na tem svetu takega greha kaznen gori vzel'; *da bim uzliffal na zodni den tuo milozt vueliu* (I 31–32) = *da bim uslišal na sōdni dan tvō milost velō* 'da bi uslišal na sodni dan tvojo milost veliko'). Kot podredni **veznik** se pojavlja v **pripovednem vsebinskem** odvisniku s povednim naklonom ob nepolnopomenskih glagolih, in sicer esivnem 'biti' in fientivnem 'poslati', ob glagolih rekanja in mišljenja (*verba dicendi et cogitandi*) ter glagolih telesnega in duševnega zaznavanja (*verba sentiendi*) (BS *vueriui, da mi ie, na zem zuete beufi, iti fe na on zuet* (II 8–9) = *věrujō, da mi je, na sem světē běvši, iti že na on svět* 'verujem, da mi je, potem ko sem bil na tem svetu, iti pa na oni svet'; *i pagi, bratriia, pomenem ze, da i zinouue bofi narefem ze* (II 14–17) = *i paki, bratrija, pomēnēm se, da i sinove božji narečem se* 'in vendar, bratje, spomnimo se, da se tudi sinovi božji imenujemo'; *tofe uueriui [...], da ta tri imena edin bog* (III 4–5, 7–8) = *tože věrujō [...], da ta tri imena [sqt] edin bog* 'tudi verujem, da so ta tri imena edini bog') v nadrednem stavku kot tudi v **namernem** (finalnem) odvisniku s pogojnim naklonom ob drugih glagolih (BS *vfe ze da vmoku za vuiž narod, da bi ni zlodeiu otel* (I 27–28) = *uže se da v mōkō za vās narod, da bi ni zloděju otel* 'že se je dal v trpljenje za ves rod, da bi nas zlodeju oteľ'; *tofe izco iega milozti [...]* *i ufeh b[osih] moki, da mi rafite na pomoki biti ki bogu moih grechou, da bim cifo izpouued ztuoril i odpuztic ot boga priel* (III 11–12, 19–24) = *tože iskō jega milosti [...]* *i vsēx božjix moči, da mi račite na pomōfi biti k bogu mojix grēxov, da bim čistō izpovēd stvoril i otpustak od boga prijel* 'tudi iščem njega milosti [...] in vseh božjih moči, da mi blagovolite na pomoči biti k bogu mojih grehov, da bi čisto izpoved storil in odpustek od boga prijel'; *dai mi bofe gozpodi tuuoio milozt, da bim nezramen i neztiden na zudinem dine pred tuima ofima ztoial* (III 49–56) = *daj mi, bože gospodi, tvojo milost, da bim nesraman i nes-tidan na sōd(ə)nēm d(ə)ne prēd tv[o]jima očima stojal* 'daj mi, o bog gospod, tvojo milost, da bi brez sramote in sramu na sodni dan pred tvojimi očmi stal').

20 Po eni razlagi gre prvotno za praindoevropsko zaimensko osnovo *de-/do- 'ta', in sicer za direktiv/lativ *doh₂ 'k temu', iz katere naj bi najprej nastal podredni veznik, iz slednjega pa najverjetneje še soglašalni členek (v stavkih tipa *Ali misliš, da je prišel?* – *Mislim, da*; podobno je iz latinskega veznika *si* 'če', v nekaterih romanskih jezikih nastal soglašalni členek *si* 'da') (npr. ЭССЯ 4 (1977): 180–181; Snoj 2016: 124). Prvotno naj bi bil gotovostni členek s pomenom *'tako; seveda, vsekakor' (Haburgajev 1986: 235–236). Po drugi razlagi gre za praindoevropski glagol *deh₃- 'dati', in sicer za obliko druge osebe ednine velelnika aorista glagola *deh₃- 'daj!' (npr. Dunkel 2014: 132).

4 VEZNIKI

Obravnavani so prvotni prislovi, ki so v jeziku Brižinskih spomenikov zelo verjetno že gramatikalizirani v veznike.

Psl. **afe*, **efe* ‘če’ > (stcsl. *ašte* ‘če’), BS *ecce* (II 1, 42), *eche* (III 49) = *efe* ‘če’ (> sln. *če*) je bil veznik, ki je uvajal **pogojni** (kondicionalni) odvisnik (pri čemer se je v nadrednem stavku lahko pojavljal soodnosni (koreferenčni) prislov **te* > (stcsl. *te*, *tě*), BS *te* ‘tedaj, potem’, torej BS *efe ... te* ‘če ... tedaj, potem’ (BS *ecce bi detd naf ne zegrefil, te v ueki gemu be fiti* (II 1–3) = *efe bi ded naš ne sağrēšil, te v veki jemu bē žiti* ‘če bi ded naš ne zagrešil, tedaj v veke bi mu bilo živeti’; *tige fe mofem i mui eſte buiti, ecce tage dela nafnem delati* (II 41–43) = *tije že možem i my eſče byti, efe taje dēla načnem dēlati* ‘Prav taki pa moremo tudi mi še biti, če ista dela začnemo delati’; *i rad ze chocu caiati [...], eche me, bofe, poſtedifi* (III 47–50) = *i rad sę xoľo kajati [...], efe mę, bože, poſčędiſi* ‘in rad se hočem kesati [...], če me, o bog, obvaruješ’).

Psl. **teže* (sklop iz **te* ‘tedaj, potem’ in **že* ‘pa’) > BS *tere* (II 32, 110) = *tere* ‘ter’ (> sln. *ter*) je bil prvotno verjetno poudarjeni časovni prislov s pomenoma **istodobnost** ‘prav, ravno tedaj’ in **zadobnost** ‘prav, ravno potem’, ki je lahko ob nenasprotujočima si pomenoma stavkov izražal **vezalno** pomensko razmerje, in sicer istodobno (BS *efe befe priuux zlouuezi u liza tazie, acofe i mui gezim, tere nepriiaznina uznenauvideſſe* (II 30–34) = *eže bēſę prvē človēci v lica tacie, akože i my jesam, tere [dēla] Neprijaznina vznenavidēſę* ‘da so bili prej ljudje v lica taki, kakor smo tudi mi, ter so dela Neprijaznega zasovražili’) in zadobno (BS *da potomu, zinzi, bofi raba prizzuauſe tere im grechi vuafa poſtete* (II 109–112) = *da potomu, sinci, božj[e] rabę prizvavſe tere jim grēxi vaſę poſtēte* ‘da zato, sinki, božje služabnike poklicavši ter jim grehe vaše naštejte’).

Psl. **nu* > BS *nu* (II 6, 24, 71, 85, 91) = *nu* ‘temveč’ je bil **protivni** veznik in je nastopal kot drugi del dvodelnega veznika BS *ne/ni ... nu* ‘ne ... temveč’ (BS *ide neca moze vcloniti, nu ge pred bofima ofima ſtati* (II 84–87) = *ide nē kamo sę ukloniti, nu je prēd božjima očima ſtati* ‘kjer/ko ni kam se skloniti stran, temveč je pred božjimi očmi stati’).

Psl. **ili* ‘ali’ (sklop iz **i* ‘tudi, in’ in **li* ‘ali’) (> stcsl. *ili* ‘ali’), BS *ili* (I 13–17, III 31–32) = *ili* ‘ali’ je bil **ločilni** (disjunktivni) veznik, ki je povezoval tako besedne zveze (BS *ili u nepraudnei rote ili u lfi ili tatbe ili zavuižti ili v uzmaži ili v ziniſtue* (I 14–16) = *ili v nepravdněj rotē ili v lži ili tatbē ili zavisti ili v vzmaži ili v s(a)ničtvē* ‘ali v nepravilni prisegi ali v laži ali v zavisti ali v skrunitvi ali v nečistovanju’) kot tudi stavke (BS *efe pomngu ili ne pomngu* (I 13) = *eže pomnō ili ne pomnō* ‘kar pomnim ali ne pomnim’).

Psl. **libo* (sklop iz **li* ‘ali’ in **bo* ‘namreč’) > BS *libo* (II 81, 82) = *libo* ‘ali’ (rus. *либо* ‘ali’) je bil **ločilni** (disjunktivni) veznik in se je pojavljal v zloženem vezniku *libo ... libo li si* ‘ali ... ali, bodisi ... bodisi’ (BS *libo bodi dobro libo li si zlo* (II 81–82) = *libo bōdi dobro libo li si zlo* ‘ali naj bo dobro ali zlo’).

Psl. *nebo (sklop iz *ne 'ne' in *bo 'namreč') > BS *nebo* (II 98) = *nebo* 'kajti' (BS *preife naffi zefztoco stradacho, nebo ie tepechu metlami* (II 97–99) = *prejše naši žestoko stradaxo, nebo je tepexo metlami* 'prejšnji naši so hudo trpeli, kajti topli so jih z metlami') stoji na prvem mestu v stavku in poudarja **vzročno** pomensko razmerje.

5 PRISLOVI

Prikazani so prvotni prislovi, ki so v jeziku Brižinskih spomenikov zelo verjetno že pomensko oslabeledi v členke in/ali so se že rabili kot vezniške besede.

Psl. *daže (sklop iz *da 'da' in *že 'pa') > (stcsl. *daže* 'preden'), BS *dafe* (III 40) = *daže* 'pa vse, celo' (rus. *даже* 'celo') je verjetno že bil dodajalno **poudarjalni** členek (BS *od toga dine, ponefe xpen bih, dafe dodiniznego dine* (III 39–41) = *ot toga d(ə)ne, poŋeže křščen bix, daže do dənāšněgo d(ə)ne* 'od tistega dne, potem ko sem bil krščen, pa vse do današnjega dne').

Psl. *tože 'to pa, prav to, prav tako' (sklop iz *to 'to' in *že 'pa') > (stcsl. *tože* 'tudi; in'), BS *tofe* (III 4, 11) = *tože* 'tudi; in' (> nar. sln. *tôre*)²¹ je bil prvotno morda **načinovni** prislov s pomenom *'prav tako, enako', pomensko oslabeledi v **dodajalni** členek s pomenom *'tudi', ki poudarja **vezalno** pomensko razmerje (BS *tofe uueruii ubog uzemogoti* (III 4–6) = *tože věrujō v bog vsemogōti* 'tudi/in verjamem v boga vsemogočega'; *tofe izco iega milozti* (III 11–12) = *tože isko juga milosti* 'tudi/in iščem njega milosti').

Psl. *pak > BS *bac* (II 103) = *pak* 'tudi; pa' (> star. sln. *pāk*, sln. *pa*) je bil **dodajalni** členek s pomenom *'tudi', ki je med stavkoma z nasprotujočima si pomenoma poudarjal **protivno** pomensko razmerje (BS *a to bac mui ninge [...]* *toie mořim ztoriti* (II 103–107) = *a to pak my nině [...]* *toje mořem storiti* 'in to tudi mi zdaj enako moremo storiti' oz. 'in to pa mi zdaj enako moremo storiti').

Psl. *paky > (stcsl. *paky* 'znova, spet, še; tudi; potem'), BS *paki* (I 9), *pagi* (I 14) = *paki* 'znova, ponovno, spet; vendar' je bil prvotno **časovni** prislov s pomenom **ponavljalnost** *'znova, ponovno, spet'²² (BS *iti fe na on zuet, paki fe uztati na zodni den* (I 9) = *iti že na on svět, paki že vzstati na sōdni dān* 'iti pa na oni svet, spet pa vstati na sodni dan'),²³ med stavkoma z nasprotujočima si pomenoma je poudarjal **protivno** pomensko razmerje (BS *i pagi, bratriia, pomenem ze* (II 14–15) = *i paki, bratrija, pomēnēm se* 'in spet/vendar, bratje, spomnimo se').

Psl. *poŋeže 'po tem pa' (prvotno predložna zveza **po ŋe že* 'prav, ravno po tem, po tem pa' s predlogom **po* 'po', **n-je*, obliko tožilnika ednine srednjega spola kazalnega, pozneje oziralnega vrstnega pridevniškega zaimka **jb* 'ta; kateri, ki' in

21 Prvotni prislov psl. *tože > nar. sln. *tôre* je bil pozneje v delu slovenščine okrepljen s členico sln. -j (knj. sln. *tôre-j*) (prim. 1.1).

22 Pojavlja se tudi strokovni izraz *kratnostni prislov* (SP 2001 s. v. *znova, ponovno, spet*).

23 Na dejstvo, da je BS *paki* prislov, tj. polnopomenska beseda, kaže tudi to, da se pojavlja na prvem mestu v stavku, sledi pa mu členek na drugem mestu v stavku.

poudarjalnim členkom *že ‘prav, ravno; pa’) > (stcsl. *ponježe* ‘zato, ker’), BS *pongeše* (I 12), *boneše* (II 7–8), *poneše* (III 40) = **požeže** ‘potem, potem ko, ker’ (> nar. sln. *pónjer* ‘potem’) (Metka Furlan v Bezljaj 1995: 86) je bil prvotno **časovni** prislov s pomenom **zadobnost** *‘po tem, potem’, ki je v prvem stavku med stavkoma z neistodobnim časovnim razmerjem poudarjal **preddobno časovno** pomensko razmerje *‘potem ko’ (BS *eše iezem ztuoril zla po t den, pongeše bih na zi zvuet vuuraken i bih crišken* (I 11–13) = *eže jesam stvoril zla po t dan, požeže bix na si svēt [u]vraten i bix křščen* ‘kar sem storil zla po tem dne, po tem / potem ko sem bil na ta svet vrnjen/pošan in sem bil krščen’; *eše iefem ztuoril ptiiuu bogu od togo dine, poneše xphen bih* (III 37–40) = *eže jesam stvoril p[ro]tivu bogu ot togo d(ə)ne, požeže křščen bix* ‘kar se storil proti bogu od tega dne, po tem / potem ko sem bil krščen’), kar je bilo mogoče interpretirati tudi kot **vzročno** (kavzalno) pomensko razmerje *‘ker’ (BS *boneše zavuiiztiu bui nepriiazninu uvignan od fzlauui bofiše, potom na narod zlovuezki strazti i petzali boido* (II 7–13) = *požeže zavistjo by Neprijazninu vignan ot slavy božje, potom na narod človečki strasti i pečali pojdo* ‘ker je bil z zavistjo Neprijaznega izgnan od božje slave, so potem/zato na rod človeški strasti in skrbi prišle’).²⁴

Psl. **potomъ* ‘po tem’ (sklop iz predloga **po* ‘po’ in **tomъ*, oblike mestnika ednine moškega/srednjega spola kazalnega vrstnega pridevniškega zaimka **тъ* ‘ta, tisti’) > BS *potom* (II 10) = **potom** ‘potem’ je bil **časovni** prislov s pomenom **zadobnost** *‘po tem, potem’ (BS *potom na narod zlovuezki strazti i petzali boido* (II 10–13) = *potom na narod človečki strasti i pečali pojdo* ‘potem na rod človeški strasti in skrbi so šle’).

Psl. **potomu* ‘po tem’ (prvotno predložna zveza s predlogom **po* ‘po’ in **tomu*, obliko dajalnika ednine moškega/srednjega spola kazalnega vrstnega pridevniškega zaimka **тъ* ‘ta, tisti’) > BS *botomu* (II 17, 35), *potomu* (II 28, 109) = **potomu** ‘zato, torej, zatorej’ je bil prvotno **časovni** prislov s pomenom **zadobnost** *‘po tem, potem’, ki je v drugem stavku med stavkoma z neistodobnim pomenskim razmerjem lahko poudarjal tudi **posledično** (konsekutivno) pomensko razmerje *‘zato’ (BS *i pagi, bratriia, pomenem ze, da i zinouue bofi naresem ze. botomu ozstanem zich mirzcih del* (II 14–19) = *i paki, bratrija, pomēnēm se, da i sinove božji narečem se. potomu ostanēm six myzkix děl* ‘in spet/vendar, bratje, spomnimo se, da tudi sinovi božji imenujemo se. zato opustimo ta mrzka dela’; *priuuæ zlouuezi [...] nepriiaznina uz nenauidēše, a bofi[a] uzliubiše, da botomu nine u circuvah ich clanam ze* (II 30–36) = *prvę človeci [...] [dēla] Neprijaznina vznēnavidēše, a božja vzliubiše, da potomu ninę v cřkvah jix klanām se* ‘prej so ljudje [...] dela Neprijaznega zasovražili, a božja vzljubili, da se potem/zato zdaj v cerkvah njih klanjamo’; *da potomu, zini, bofi raba prizzuauše* (II 109–110) = *da potomu, sinci, božj[e] rabę prizvavše* ‘da

24 Na to, da *požeže* v prvem stavku poudarja vzročno in ne predodobno časovno pomensko razmerje med stavkoma, bi kazal časovni prislov s pomenom zadobnosti *potom* v drugem stavku. Druga možna interpretacija je, da sta tako *požeže* kot *potom* (še vedno) časovna prislova in je v neodvisnih stavkih nanizano sosledje dogajanja (‘potem je bil z zavistjo Neprijaznega izgnan od božje slave, potem so na rod človeški strasti in skrbi prišle’).

zato, sinki, božje služabnike poklicavši'), iz prvega pomena je s pomenskim slabljenjem nastal **navezovalni** členek (BS *nizce teh del mirze ne pred bofima ozima. mofete potomu, zinzi, uvideti i zami razumeti* (II 27–29) = *ničže tēx děl mřže ně přěd božjima očima. můžete potomu, sinci, viděti i sami rozuměti* 'nič ni bolj mrzko od teh del pred božjimi očmi. morete torej/zato, sinki, videti in sami razumeti').²⁵

Psl. **dožda* > BS *dofda* (II 61–62) = *dožda* 'dokler' (sorodno je stcsl. *doži i do* 'do') je bil prvotno **časovni** prislov s pomenom **preddobnost** *'pred tem, prej', ki je med stavkoma z neistodobnim časovnim razmerje poudarjal **zadobno časovno** pomensko razmerje *'preden' (BS *taco, zinzi, i nam ze modliti tomuge vuirchnemo otzu gofzpodi, dofda ni tamoge vzedli, v zezarftuo fuoge* (II 58–63) = *tako, sinci, i nam se modliti tomuje vřxněmu otcu gospodi, dožda ni tamoje vsedli, v česarstvo svoje* 'tako, sinki, tudi nam se je moliti istemu vrhnjemu očetu gospodu, dokler nas prav tja [ne] vseli, v cesarstvo svoje').

6 SKLEP

Pri analizi procesa postopne gramatikalizacije členkov in prislovov v veznike na gradivu jezika Brižinskih spomenikov je mogoče zaradi njihove pomenske reinterpretacije v besedilu opaziti naslednje težnje (tendence) v pomenskih spremembah: (a) dodajalni in izvzemalni členek sta lahko intepretirana kot poudarjalna, in sicer prvi kot dodajalno poudarjalni s pomenom *'tudi' → *'celo' (BS *i*) in drugi kot izvzemalno poudarjalni s pomenom *'le, samo, edino' → *'predvsem, zlasti, posebej, posebno'; (b) dodajalni členek s prvotnim pomenom *'tudi' lahko med stavkoma z nenasprotujočima si pomenoma poudarja vezalno (kopulativno) pomensko razmerje (BS *i, tože*), med stavkoma z nasprotujočima si pomenoma pa protivno (adversativno) pomensko razmerje (BS *pak*); (c) poudarjalni členek s prvotnim pomenom *'prav, ravno' s poudarjanjem besedne zveze v stavku v nasprotju s predhodno besedno zvezo v predhodnem stavku poudarja protivno pomensko razmerje med stavkoma *'pa' (BS *že, a*); (č) poudarjalni nikalni členek lahko poudarja stopnjevalno pomensko razmerje med stavkoma (BS *ne ... ni*); (d) navezovalni členki s pomenom *'torej' lahko poudarjajo pojasnjevalno (eksplikativno) pomensko razmerje med stavkoma (BS *bo*); (e) časovni prislov s pomenoma istodobnost *'prav, ravno tedaj' in zadobnost *'prav, ravno potem' lahko ob nenasprotujočima si pomenoma stavkov poudarja vezalno pomensko razmerje; (f) časovni prislov s pomenom zadobnost *'po tem, potem' med stavkoma z neistodobnim časovnim razmerjem poudarja preddobno časovno pomensko razmerje *'potem ko', ki ga je mogoče interpretirati tudi kot vzročno (kavzalno) pomensko razmerje *'ker', če prislov stoji v prvem stavku (BS *poñeže*), in kot posledično (konsekutivno) pomensko razmerje *'zato', če prislov stoji v drugem stavku (BS *potomu*).

25 Prislov sln. *potěm* je motiviran enako kot BS *potom* (da gre za ponovno tvorbo, kaže drugotna končnica mestnika ednine zaimka sln. *tā*) in pomensko podobno BS *potomu* (zadobno časovno: *Dobro premisli, potem odgovori*; navezovalno: *Vse je drago, kako naj potem človek kaj privarčuje*; posledično: *Kupcev je malo. Potem bo izkupiček slab*, SP 2001).

LITERATURA

- Agrež 2016** = Maruška Agrež, *Členki v slovenskem knjižnem jeziku od 17. do 19. stoletja: doktorska disertacija*, Filozofska fakulteta v Ljubljani, 2016. – Tipkopis
- Babič 2003** = Vanda Babič, *Učbenik stare cerkvene slovanščine*, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2003.
- Bajec – Kolarič – Rupel [– Šolar] 1956** = Anton Bajec – Rudolf Kolarič – Mirko Rupel [– Jakob Šolar], *Slovenska slovnica*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1956.
- Bezljaj 1976, 1981, 1995, 2005, 2007** = France Bezljaj, *Etimološki slovar slovenskega jezika I–V*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik ZRC SAZU, 1976–2007.
- BS 2004** = *Brižinski spomeniki / Monumenta Frisingensia: znanstvenokritična izdaja*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, ³2004 (¹1992, ²1993).
- Černelič 1991** = Ivana Černelič, Členek kot besedna vrsta v slovenskem knjižnem jeziku, *Jezikoslovni zapiski* 1 (1991), 73–85.
- Černelič 1993** = Ivana Černelič, O delitvi členkov, *Vprašanja slovarja in zdomske književnosti*, ur. Martina Orožen – Mateja Hočevar, Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo in šport, 1993, 213–227.
- Dunkel 2014** = George E. Dunkel, *Lexikon der indogermanischen Partikeln und Pronominalstämme* 1–2, Heidelberg: Universitätsverlag Winter, 2014.
- Duridanov idr. 1993** = Иван Дуриданов idr., *Граматика на старобългарския език: Фонетика, морфология, синтаксис*, София: Българска академия на науките, 1993.
- ESSJ 1** = František Kopečný, *Etymologický slovník slovanských jazyků: slova gramatická a zájmena 1: předložky, koncové partikule*, Vědecký redaktor Bohuslav Havránek, Praha: Academia, nakladatelství Českoslovené akademie věd, 1973.
- ESSJ 2** = František Kopečný – Vladimír Šaur – Václav Polák, *Etymologický slovník slovanských jazyků: slova gramatická a zájmena 2: spojky, částice, zájmena a zájmenná adverbia*, Praha: Academia, nakladatelství Českoslovené akademie věd, 1980.
- Haburgaev 1986** = Георгий Александрович Хабургаев, *Старославянский язык*, Москва: Альянс, 1986 (2016).
- Jakop 2000–2001** = Nataša Jakop, Funkcijska delitev členkov: značilnosti naklonskih členkov, *Jezik in slovstvo* 46 (2000–2001), št. 7–8, 305–316.
- Lekant idr. 2017** = Павел Александрович Лекант idr., *Современный русский язык: учебник для академического бакалавриата*, Москва: Юрайт, ⁵2017.
- Majer 2012** = Marek Majer, An Archaic Indo-European Verbal Form in the Slavic Generalizing Particle *-žido?, *The Indo-European Verb: Proceedings of the Conference of the Society for Indo-European Studies, Los Angeles 13–15 September 2010*, ur. Harold Craig Melchert, Wiesbaden: Reichert, 225–234.
- Perko 2016** = Vesna Perko, *Poskus konstrukcijske analize členkov: magistrsko delo*, Filozofska fakulteta v Ljubljani, 2016. – Tipkopis.
- Smolej 2001** = Mojca Smolej, *Členek v slovenskem knjižnem jeziku: pomenoslovni in skladenjski vidiki: magistrsko delo*, Filozofska fakulteta v Ljubljani, 2001. – Tipkopis.
- Smolej 2003** = Mojca Smolej, Nekoliko drugačna delitev členkov, *Języki i tradycje Słowian*, ur. Emil Tokarz, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2003 (Prace naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach), 244–251.
- Smolej 2004** = Mojca Smolej, Členki kot besedilni povezovalci, *Jezik in slovstvo* 49 (2004), št. 5, 45–57.
- Smolej 2017** = Mojca Smolej, Partikeln und Lexeme in der Rolle von Partikeln, v: *Partikeln überall: Deutsch – Slowenisch – Chinesisch*, ur. Stojan Bračič – Mateja Petrovčič, Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 73–88.
- Snoj 2016** = Marko Snoj, *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, ³2016 (¹1997).

- SSKJ2** = *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, druga, dopolnjena in deloma prenovljena izdaja, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Cankarjeva založba, 2014.
- SP 2001** = *Slovenski pravopis*, ur. Jože Toporišič, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 2001.
- Šekli 2016a** = Matej Šekli, Частицы и союзы в языке Фрейзингенских отрывков = Členki in vezniki v jeziku Brižinskih spomenikov, *Тезисы Международной научной конференции Словенский язык, литература и культура в славянском и европейском контексте 28–29 ноября 2016 года*, Москва: МАКС Пресс, 2016, 106–111.
- Šekli 2016b** = Matej Šekli, Frazni glagoli v rezijanskem narečju slovenščine, *Annales: anali za istrske in mediteranske študije, series Historia et Sociologia* 26 (2016), št. 4, 689–698.
- Švedova idr. 1980** = Наталия Юльевна Шведова idr., *Русская грамматика I–II*, Москва: Российская академия наук, Институт русского языка им. В. В. Виноградова, 1980 (2005).
- Toporišič 1992** = Jože Toporišič, *Enciklopedija slovenskega jezika*, Ljubljana: Cankarjeva založba, 1992.
- Toporišič 2000** = Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, Maribor: Obzorja, 42000 (1976).
- Večerka 2006** = Radoslav Večerka, *Staroslověňština v kontextu slovanských jazyků*, Olomouc: Univerzita Palackého – Praha: Nakladatelství Euroslavica, 2006.
- Vondrák 1928** = Wenzel Vondrák, *Vergleichende slavische Grammatik II: Formenlehre und Syntax*, Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 21928 (1908).
- Žele 2014** = Andreja Žele, *Slovar slovenskih členkov*, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2008.

SUMMARY

Particles between adverbs and conjunctions (based on language material from the Freising manuscripts)

In analyzing the gradual grammaticalization of particles and adverbs into conjunctions based on language material from the Freising manuscripts (Fm), their semantic reinterpretation in the text makes it possible to observe the following tendencies in semantic changes: (a) the additive and exclusive particle can be interpreted as emphatic; specifically, the first as additive emphatic with the meaning *‘also’ → *‘even’ (Fm *i*) and the second as exclusive emphatic with the meaning *‘only, just’ → ‘especially, particularly, specifically’; (b) between sentences with non-contrastive meanings, the additive particle with the original meaning *‘also’ can emphasize a copulative relation (Fm *i*, *tože*), and between sentences with contrastive meanings an adversative relation (Fm *pak*); (c) the emphatic particle with the original meaning *‘precisely, exactly’ with emphasis on a phrase in the sentence contrasting with a prior phrase in the previous sentence emphasizes the contrastive relation *‘but’ (Fm *že*, *a*); (d) the emphatic negative particle can emphasize a gradational relation between sentences (Fm *ne ... ni*); (e) the referential particle with the meaning *‘thus’ can emphasize an explicative relation between sentences (Fm *bo*); (f) the temporal adverb with the meanings of simultaneity *‘just, right then’ and subsequent action *‘just, right after’ can emphasize a linking relation with non-contrastive meanings of sentences; (g) the temporal adverb with the meaning of subsequent action *‘after, afterward’ between sentences with a non-simultaneous temporal relation emphasizes the antecedent temporal relation *‘after that’, which can also be interpreted as a causal relation (Fm *poineže*).